

Aquest treball s'ha dut a terme gràcies a l'ajut 2010-ACDC00182 del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya.

© d'aquesta edició, Ajuntament de Benifallet i Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

Ajuntament de Benifallet
Major, 1, 43512 Benifallet
Telèfon 977 46 20 05
aj.benifallet@altanet.org – www.benifallet.altanet.org

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Plaça d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
Telèfon 977 24 91 33 – fax 977 22 44 01
info@icac.net – www.icac.net

© del text, Maria Carme Belarte Franco (Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats/ICAC) i
Jaume Noguera Guillén (Universitat de Barcelona)

© de les il·lustracions, els autors, excepte si s'indica el contrari

© dels dibuixos, Francesc Riart Jou

Primera edició: desembre del 2010
Coordinació: Publicacions de l'ICAC
Correcció: Montserrat Coll Boada
Disseny i maquetació: Júlia Castell Villanueva
Impressió: Gràfiques Raventós Suau, SCP

Coberta: Júlia Castell Villanueva
Fotografia de la coberta: vista del Castellot de la Roca Roja des de la riba dreta de l'Ebre

Dipòsit Legal: T-2036-2010
ISBN: 978-84-937734-7-2

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreueu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

El jaciment ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)

Guia arqueològica

Maria Carme Belarte
Jaume Noguera

Ajuntament de Benifallet
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Presentació	7
1 Introducció	9
2 Situació i accés	12
3 L'entorn: el paisatge fa 2.500 anys	17
4 Com es va descobrir: història dels treballs d'excavació	20
5 El que era, o com ho interpretem: l'evolució del poblat al llarg dels segles	24
6 Urbanisme i arquitectura: un assentament dels ibers de l'Ebre	29
7 Com hi vivien: la casa i la vida quotidiana	37
8 El sistema defensiu i la guerra en l'antiguitat	41
9 Les activitats econòmiques	45
10 La societat: qui hi vivia	51
11 El Castellot de la Roca Roja i els seus veïns	55
12 Com ho sabem? El mètode arqueològic	57
13 El Castellot de la Roca Roja: una aposta patrimonial	60
Per saber-ne més.....	63

Benifallet és el municipi més septentrional de la comarca del Baix Ebre. Poble de tradició agrícola, ha esdevingut en els últims anys un destí turístic gràcies a la posada en funcionament de les Coves Meravelles. Per aquest producte s'ha continuat realitzant la promoció necessària, per tal de mantenir i, si és possible, augmentar el volum de visitants.

Amb el creixement i posterior consolidació del turisme de les Coves, l'Ajuntament va decidir ampliar l'oferta turística aprofitant els recursos naturals de què disposa el municipi, el mateix riu Ebre, amb la inauguració del llagut *Benifallet*.

En aquests darrers anys, l'Ajuntament ha adquirit els terrenys on es troba situat el poblat ibèric del Castellot de la Roca Roja, amb la clara intenció d'afegir un recurs turístic complementari als que ja hi ha al municipi. S'ha fet una aposta important per recuperar-lo: condicionar l'espai perquè sigui visitable i posar-lo en marxa com a valor patrimonial.

La visita al Castellot de la Roca Roja serà una activitat complementària a les visites a les Coves perquè obrirà tot un ventall d'activitats que permetrà passar un dia sencer al municipi i serà complementària als viatges en llagut i totes les activitats fluvials al riu, ja que aquest serà l'únic accés per als visitants al recinte arqueològic. El Castellot de la Roca Roja presenta la particularitat de ser un jaciment a peu del riu Ebre.

Agraïm al Departament d'Innovació, Universitats i Empresa la seva inversió en la museïtzació i l'ajut atorgat dins la convocatòria ACDC 2010, que ha fet possible l'edició d'aquesta guia.

JORDI MONCLÚS DOLIU
Alcalde de Benifallet

L'objectiu d'aquesta guia és oferir als visitants de l'assentament ibèric del Castellot de la Roca Roja de Benifallet un instrument d'ús senzill i pràctic que faciliti la comprensió de les restes constructives que actualment es conserven, així com de les excavacions arqueològiques desenvolupades, i explicar qui hi habitava i com hi vivien. Tanmateix, aquesta guia també ofereix a les persones que no hagin visitat el jaciment una descripció entenedora i actualitzada de les restes arqueològiques d'aquest petit nucli fortificat del curs inferior de l'Ebre, ocupat per una de les tribus iberes de Catalunya, els ilercavons.

Aquesta iniciativa era totalment necessària des de l'any 2009, moment en què es va executar el projecte d'adequació del jaciment perquè el públic el visités, amb l'arranjament dels accessos, la construcció d'un amarrador fluvial i el condicionament i la senyalització dels recintes i carrers de l'assentament. Per tant, el jaciment actualment ja disposa de tot un seguit d'elements de museografia didàctica i interactiva, però en aquesta guia el lector interessat podrà trobar més documentació, gràfica i escrita, explicada amb més profunditat.

Per als arqueòlegs que hem participat en la investigació d'aquest jaciment, la consolidació, restauració i museïtzació de l'assentament ibèric del Castellot de la Roca Roja esdevenen un motiu de gran satisfacció, ja que representen la culminació del nostre treball i, sobretot, permeten recuperar un conjunt patrimonial important per a la societat, objectiu que s'arrodoneix amb la publicació d'aquesta guia.

Però, deixant de banda aquest interès social i cultural, com a investigadors teníem uns altres objectius científics. Concretament, el Grup de Recerca d'Arqueologia Clàssica, Protohistòrica i Egípcia de la Universitat de Barcelona (GRACPE) desenvolupa des de finals dels anys vuitanta del segle passat un projecte de recerca sobre el poblament protohistòric en el curs inferior de l'Ebre.

En una fase inicial, es van excavar una sèrie de jaciments de la primera edat del ferro (Aldovesta, a Benifallet, i el Barranc de Gafols i el Barranc de Sant Antoni, a Ginestar), per passar, a continuació, a investigar jaciments ocupats durant el període ibèric antic i ple (el Castellot de la Roca Roja, a Benifallet, i el Castellet de Banyoles, a Tivissa). En una fase més recent, el GRACPE ha centrat la seva recerca en les necròpolis de la primera edat del ferro (Santa Madrona, a Riba-roja, i Sebes, a Flix) i actualment investiga sobre els campaments militars de l'inici de la conquesta romana (la Palma, a l'Aldea, i el Camí del Castellet de Banyoles, a Tivissa). Des de l'any 2004, aquesta recerca es desenvolupa en col·laboració amb l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Situació del
Castellot de la
Roca Roja en el
curs inferior del
riu Ebre, a 6 km
al sud del poble
de Benifallet.

En aquesta dinàmica de recerca arqueològica, el Castellot de la Roca Roja de Benifallet es va escollir com a objecte d'investigació perquè reunia un seguit de característiques que el feien especialment interessant. En primer lloc, era un assentament de dimensions reduïdes, d'uns 1.000 m², cosa que permetia una excavació relativament ràpida. En segon lloc, presentava un estat de conservació realment excepcional, ja que abans de la nostra intervenció ja s'observaven murs de gran alçària. I, finalment, els materials ceràmics dipositats als museus, procedents de campanyes antigues, suggerien una cronologia d'ocupació entre els segles VI i III aC, precisament un període encara mal conegut en el tram inferior del riu Ebre.

Treballs arqueològics a la muralla del Castellot de la Roca Roja el 1999.

L'assentament ibèric del Castellot de la Roca Roja està situat sobre un turó rocallós a la riba esquerra de l'Ebre, aproximadament a uns 40 metres d'altitud sobre el nivell del riu i a uns 50 metres sobre el del mar. El jaciment ocupa l'extrem d'un abrupte esperó allargassat, amb un pendent aproximat del 4 % en direcció a l'Ebre. Presenta una forma de triangle isòsceles, d'uns 50 metres de llargada, mentre que l'amplada és variable: uns 40 metres a la zona d'accés, on se situa el sistema defensiu, i menys de 10 metres a l'extrem més proper al riu.

Vista aèria del turó ocupat pel poblat ibèric, ben bé a sobre de l'Ebre
(Institut Cartogràfic de Catalunya).

L'assentament és totalment inaccessible pels vessants sud i nord, autèntics penya-segats, de manera que només s'hi pot arribar per l'extrem nord-est, on es va construir una muralla que fa de barreira. Al sud desguassa un petit barranc, que forma una rada natural de dimensions reduïdes que sembla el lloc més adient i protegit per tal d'avarar embarcacions fluvials. De fet, l'actual embarcador se situa a peus del jaciment.

Una vegada dalt del turó és fàcil observar la posició estratègica que ocupa l'assentament, ja que controla el pas de l'Ebre des d'un punt en el qual el riu s'estreny i, a més, és davant de la desembocadura del barranc de Xalamera, via de pas natural cap a la Terra Alta que ressegueix l'actual carretera T-333 des de l'eix de l'Ebre fins a Prat de Comte.

El Castellot
de la Roca
Roja des de la
riba dreta de
l'Ebre.

L'accés al jaciment es pot fer per un camí d'1,4 km que surt de la carretera T-301 entre Benifallet i Tivenys, en direcció al jaciment d'Aldovesta, tot i que el mal estat en què es troba i el fet de passar per diverses propietats privades en desaconsellen l'ús.

Una altra opció passa per recórrer la llera del riu durant 2,3 km, envoltant el morrot d'Aldovesta, fins a arribar a l'embarcador fluvial. I, finalment, hi ha una tercera opció, la possibilitat d'arribar-hi amb un llagut tradicional adaptat per al turisme fluvial, que enllaça els 6 km que separen l'embarcador del poble de Benifallet i l'amarrador que s'ha construït recentment a peus del jaciment.

Arribada a
l'embarcador
del Castellot de
la Roca Roja
amb el llagut
Benifallet.

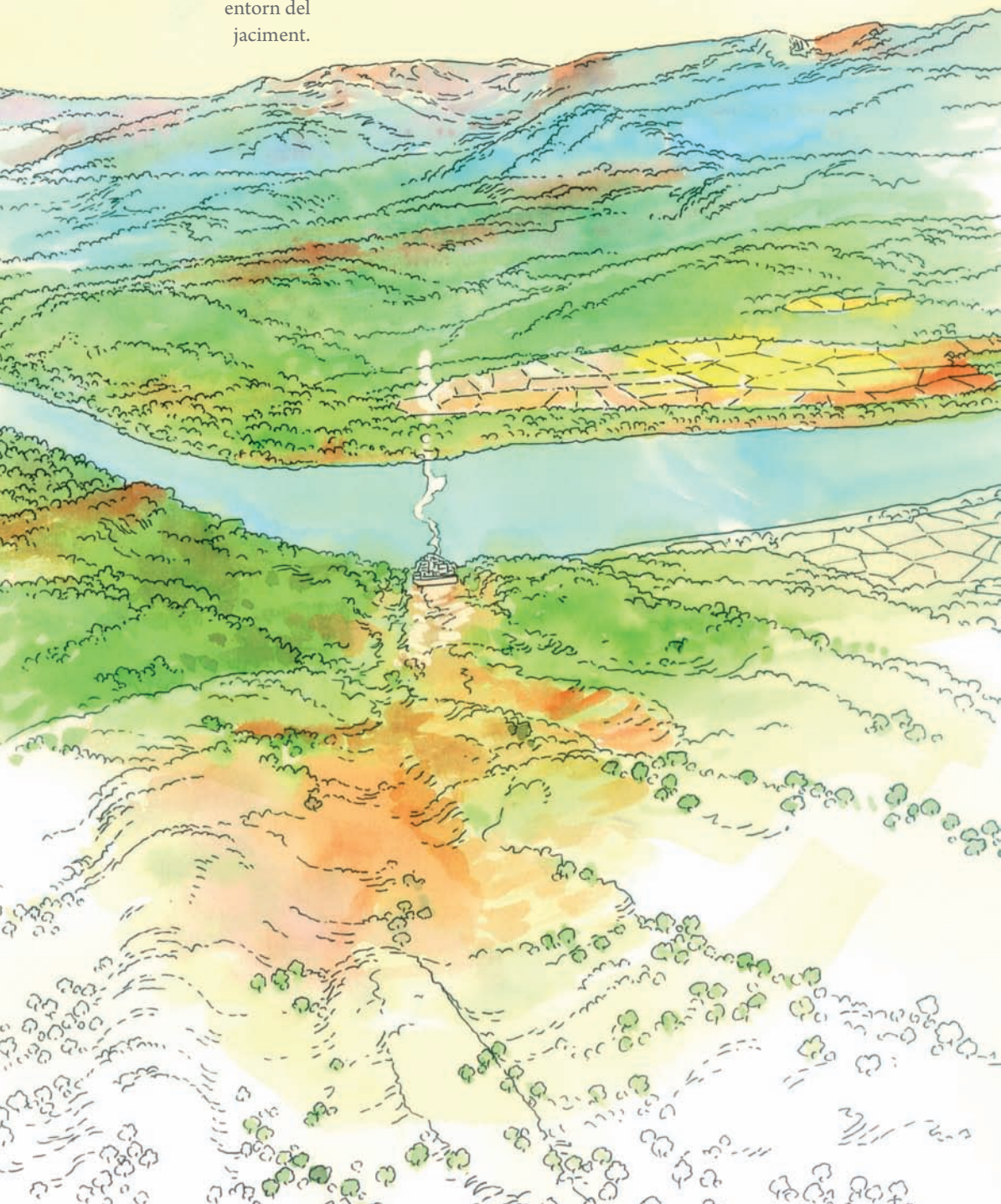

Els serveis d'aquesta embarcació, com els horaris, els preus o la capacitat, són gestionats per l'Ajuntament de Benifallet (Oficina de Turisme: 977 462 249, tur.benifallet@altanet.org) i, evidentment, són l'opció més recomanada, ja que ofereixen una visita tranquil·la amb unes vistes privilegiades des del riu.

Situació de l'embarcador al peu del jaciment.

Recreació del
paisatge antic
entorn del
jaciment.

El Castellot de la Roca Roja està situat en l'anomenat pas de Barrufemes, un congost del riu Ebre d'uns 15 km de llargada entre Miravet i Tivenys, encaixat entre la serra de Cardó, a l'est, i els contraforts dels ports de Beseit, a l'oest. L'assentament ibèric ocupa la part superior d'un penya-segat constituït per calcàries, gresos i conglomerats triàsics i juràsics.

En aquest indret, el riu Ebre presenta una amplada inferior que a les planes al·luvials, mentre que la fondària és superior, cosa que dificulta l'aparició dels anomenats *galatxos* o *illes fluvials*.

Vista del congost del pas de Barrufemes des del Castellot de la Roca Roja.

D'altra banda, és important recordar que abans de la construcció dels embassaments de Flix, Mequinensa o Riba-roja, el cabal del riu era molt irregular, de manera que, si bé el cabal diari mitjà s'aproximava als 505 m^3 per segon, també oferia crescudes excepcionals que arribaven als 20.000 m^3 i estiatges que no aconseguien els 30 m^3 .

La variabilitat estacional de l'Ebre, sens dubte, va afectar la vida quotidiana dels habitants del Castellot de la Roca Roja, com, per exemple, la navegació fluvial, la pesca o el cultiu de les terres més properes al riu. Així, la navegació durant els estius especialment eixuts esdevenia molt difícil, mentre que les terres més aprofitables des del punt de vista agrícola devien ser les situades prop de la desembocadura dels petits barrancs o rierols estacionals, com el de Xalamera o el de Canaletes, que tenen el seu aiguabarreig prop del jaciment.

El Castellot de la Roca Roja domina l'Ebre i les barrancades que hi conflueixen, com la de Xalamera, situada just sota el pont de l'actual carretera.

La zona gaudeix d'un clima mediterrani (14°C de mitjana anual), amb estius eixuts i calorosos i hiverns suaus, amb escassa pluviositat (460 mm de mitjana anual). Quant a la vegetació natural que hi predomina actualment, cal dir que, a causa de la intervenció humana, l'arbre dominant és el pi blanc, però durant l'antiguitat probablement devia ser l'alzinar, combinat amb una bosquina densa i ombrívola de garric i llentiscle amb margalló, ullastre, etc. A aquest entorn natural li correspon una fauna característica, que encara es conserva parcialment, constituïda per porcs senglars, cabres salvatges, raboses...

Vista des de l'est del jaciment, sobre l'Ebre. Al fons, els contraforts dels Ports de Beseit.

La descoberta del poblat

L'existència d'un jaciment ibèric a l'indret conegut com el Castellet de la Roca Roja era sabuda des d'antic i, durant uns anys indeterminats del segle XX, el lloc va ser excavat per un aficionat de la zona. Malauradament, no ha quedat cap registre del resultat d'aquestes intervencions, es desconeix què s'hi va trobar i quina destinació van tenir els materials que es van recuperar.

En tot cas, l'actuació va posar al descobert un poblat en tota la seva extensió, protegit per una muralla. El conjunt gaudia d'un grau de conservació excel·lent: algunes de les parets de les cases eren visibles en alçàries d'entre 1 i 2 metres, i fins gairebé 4 metres en el cas de la muralla. Tot i l'alçària visible dels murs, i afortunadament per a la recerca futura, aquestes excavacions no més van afectar els nivells superiors d'ocupació, és a dir, el darrer moment de vida del poblat.

Els primers treballs científics als anys setanta

Més tard, el 1974, un equip d'arqueòlegs, sota la direcció de Tomàs Gimeno i Enric Sanmartí, va aixecar la primera planimetria del jaciment, de manera esquemàtica, i va realitzar diversos sondejos per tal de poder precisar la cronologia d'ocupació d'aquest indret. Si bé els excavadors van publicar els resultats dels treballs, no hi van incloure l'estudi dels materials arqueològics recuperats, que havien estat dipositats al Museu Arqueològic de Catalunya.

història dels treballs d'excavació

Després d'aquesta intervenció, el jaciment va quedar abandonat i al llarg dels anys es va anar cobrint de vegetació; al mateix temps, l'erosió va afectar les parets que havien quedat al descobert.

La represa de les excavacions: del 1998 a l'actualitat

El 1998, un equip de la Universitat de Barcelona, sota la direcció de Joan Sanmartí, Jaume Noguera i Maria Carme Belarte, es plantejà iniciar un projecte de recerca arqueològica sobre el Castellot de la Roca Roja, que incloïa l'excavació completa del jaciment amb vista a museïtzar-lo. El primer pas abans d'iniciar aquest projecte va ser l'estudi i publicació dels materials recuperats l'any 1974, a càrrec de Jaume Noguera.

Estat del Castellot de la Roca Roja el 1998, a l'inici dels treballs d'excavació.

Seguidament, es realitzaren diverses campanyes de neteja, consistents en el desbrossament de tota la superfície del poblat, per tal de posar a la vista totes les estructures constructives. Paral·lelament, els murs que havien estat més debilitats i erosionats al llarg dels anys van ser consolidats.

Realitzats aquests treballs de neteja i consolidació, es va iniciar l'excavació arqueològica del jaciment, que va permetre descobrir ben aviat que els treballs realitzats antigament no havien esgotat ni de bon tros l'estratigrafia del jaciment (és a dir, els nivells amb materials arqueològics, corresponents a les diferents ocupacions del lloc). Encara més, la potència dels sediments per excavar indicava que el jaciment havia tingut una ocupació de diversos segles, com explicarem seguidament.

Vista del jaciment el 1999, després d'haver-hi realitzat els primers treballs de neteja, excavació i consolidació.

història dels treballs d'excavació

Les excavacions de la Universitat de Barcelona s'hi van desenvolupar entre el 1998 i el 2002. Després d'una interrupció de set anys (període durant el qual l'Ajuntament de Benifallet adquireix el terreny on s'ubica el Castellot, continua els treballs de consolidació i realitza la museïtzació del conjunt), el 2010 s'inicia una nova etapa d'intervencions, aquesta vegada fruit d'una col·laboració entre la Universitat de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, amb la incorporació a l'equip de Meritxell Monrós i Meritxell Oliach.

Vista del jaciment el febrer de 2010, després de la museïtzació i abans de la represa de les excavacions arqueològiques.

El que era, o com ho interpretem:

l'evolució del poblat al llarg dels segles

Els primers habitants del lloc: restes de cabanes

Sabem molt poc de la primera ocupació al Castellot de la Roca Roja, però uns quants indicis mostren que hi havia un hàbitat anterior a les construccions del poblat ibèric que podem veure actualment i que probablement consistia en una agrupació de cabanes. No s'ha identificat cap construcció pertanyent a aquesta ocupació, però sí retalls realitzats a la roca, anteriors als murs ibèrics, que podrien haver estat fosses relacionades amb aquestes cabanes. El sediment que reomplia aquestes cavitats contenia fragments de copes gregues d'importació de finals del segle VI aC.

Restes
d'estructures
retallades a la
roca, anteriors
als murs ibèrics.

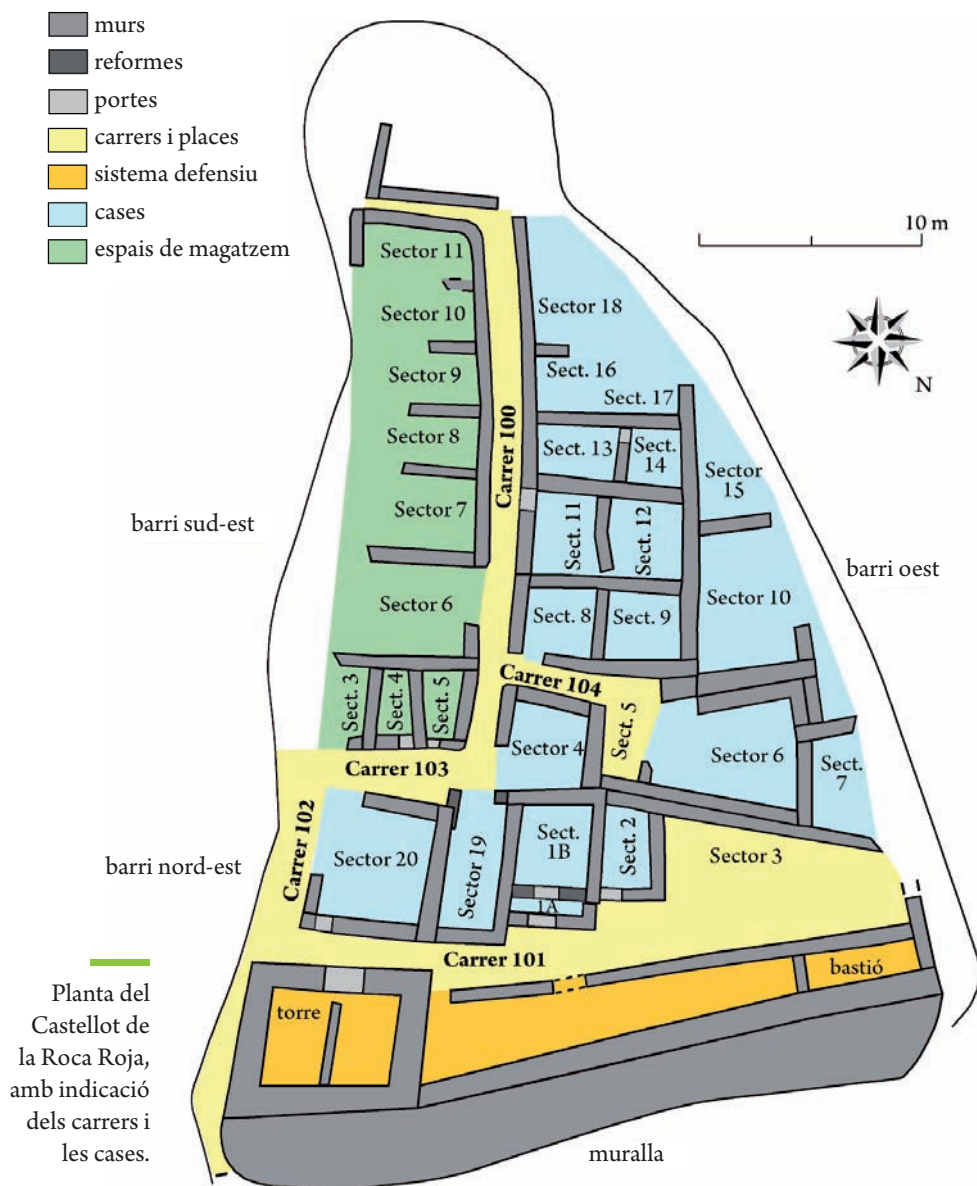
L'evolució del poblat al llarg dels segles

D'altra banda, sabem que aquesta zona era freqüentada des d'abans de la construcció del poblat del Castellot de la Roca Roja, tal com indica la presència del jaciment d'Aldovesta, a 700 metres al nord, datat del segle VII aC. Els habitants d'aquest darrer assentament realitzaven intercanvis comercials amb els fenicis establerts al sud-est peninsular: els fenicis hi portaven vi transportat en àmfores i l'intercanviaven per metalls i, tal vegada, per productes agrícoles autòctons.

La construcció de la fortificació i de la trama urbana

A finals del segle V aC, es construeix el poblat del Castellot de la Roca Roja, tal com el podem veure en l'actualitat. El primer element que es construeix és la torre, de planta quadrada i compartimentada en dos àmbits, a l'extrem oriental del jaciment. Per tal de protegir el poblat pel cantó nord-est, es basteix una muralla adossada a la torre, en dues fases: en primer lloc, encara a finals del segle V aC, es construeix un llenç d'1 metre d'amplada, que posseeix un bastió intern a l'extrem nord-oest. A aquest llenç de muralla se n'hi adossa un altre, d'entre 2,20 i 3,25 metres d'amplada, també cap a finals del segle V aC o inicis del segle IV aC. Encara en aquest mateix moment, el sistema es completa amb un mur paral·lel a la muralla, que delimita un espai que, sens dubte, estava vinculat amb la defensa.

A recer de la muralla, es construeixen les diferents cases del poblat, també a finals del segle V aC, organitzades en dos barris seguint un model d'urbanisme molt senzill. Al segle III aC, algunes d'aquestes cases es reformaran, però l'estructura urbana inicial i general es manté al llarg de tota l'ocupació de l'assentament.

l'evolució del poblat al llarg dels segles

La presència romana i l'abandó del Castellot

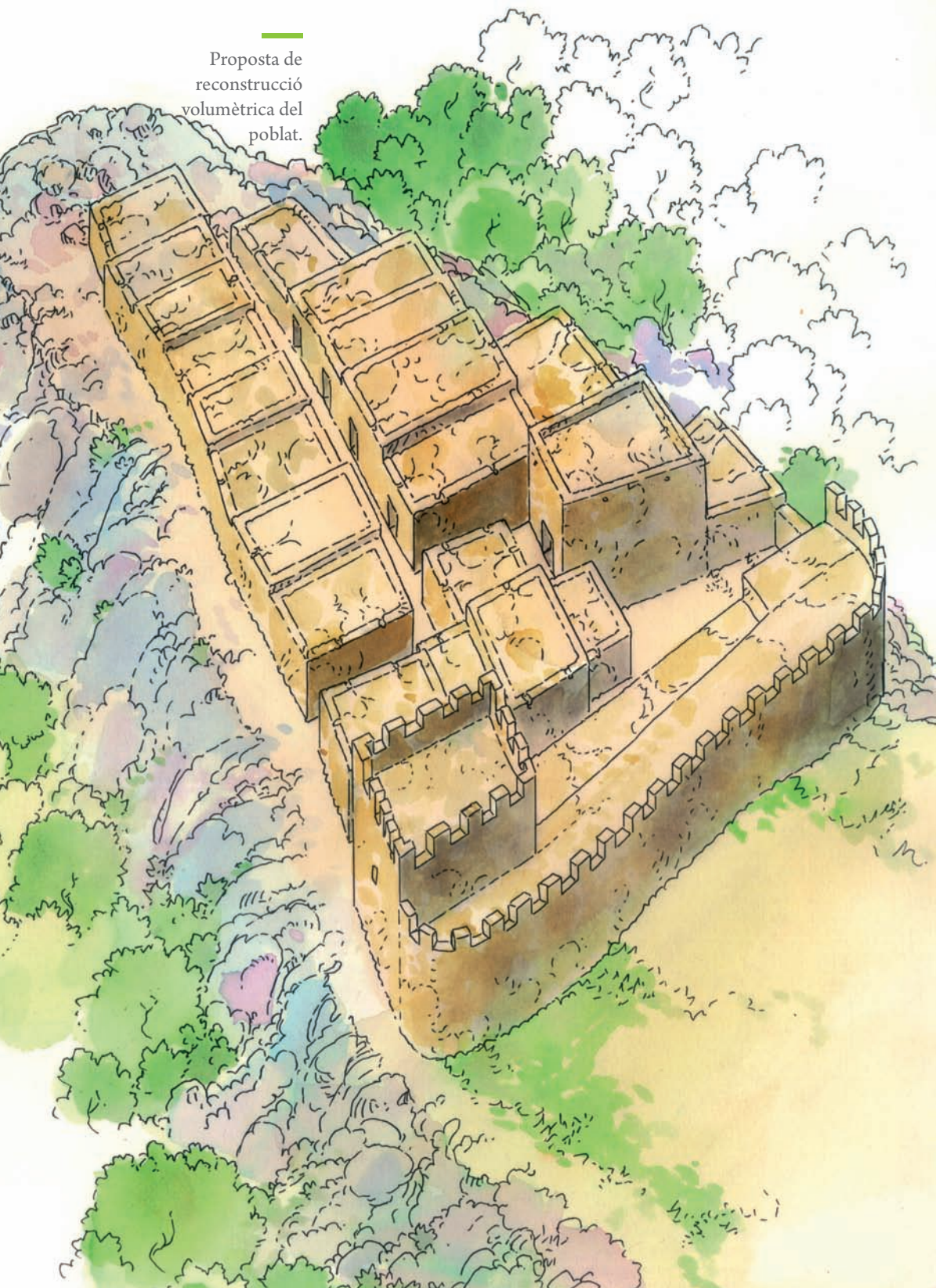
Les etapes finals d'ocupació del poblat així com el seu abandó són els moments que coneixem menys, ja que les excavacions de principis del segle XX van afectar precisament aquests estrats. Així, en les cases que hem excavat, els nivells més recents conservats són els paviments del segle III aC, però ja no es conservaven els estrats d'enderroc, que corresponen a l'abandó d'aquests paviments, ni altres restes que podrien pertànyer a ocupacions posteriors.

Per aquestes raons, es fa difícil saber quin va ser el paper de la presència romana en relació amb el Castellot o, fins i tot, si el jaciment va ser destruït pels romans. Els nostres treballs d'excavació ens han permès recollir, en superfície, fragments de ceràmica dels segles II i I aC, cosa que suggereix que el jaciment encara seguia ocupat en aquesta època i que, per tant, no havia estat destruït en el moment de la conquesta romana (a finals del segle III aC – inicis del segle II aC); probablement, fou abandonat gradualment i de manera pacífica com a conseqüència del procés de romanització.

Període	Datació aproximada	Castellot de la Roca Roja
Primera edat del ferro	700 - 500 aC	Possible hàbitat en cabanes.
Ibèric antic	550 - 400 aC	Construcció de la torre i potser de la muralla. Construcció de la trama urbana inicial.
Ibèric ple	400 - 200 aC	Reformes a les cases i carrers durant aquesta fase. Ple funcionament del poblat.
Ibèric final	200 aC - 0	Abandó del poblat. Procés de romanització.

Esquema cronològic d'ocupació del Castellot de la Roca Roja.

Proposta de
reconstrucció
volumètrica del
poblat.

Urbanisme i arquitectura: un assentament dels ibers de l'Ebre

L'urbanisme: els carrers i les cases

Com hem vist, el poblat del Castellot de la Roca Roja està ben protegit per una muralla que en dificulta l'accés per l'únic punt no defensat de forma natural. En època ibèrica, com en l'actualitat, s'accedia a l'interior del poblat per un pas estret situat a l'est de la torre, que, a més, la flanquejava. Aquest pas condueix fins a l'entrada del poblat, on hi devia haver una porta, i desemboca al carrer 101.

Vista del carrer 100 des del sud-oest, amb les cases del barri oest a l'esquerra, i la muralla al fons de la imatge (Isabel Rodà).

A l'interior de l'assentament, l'urbanisme s'estructura en funció de dos carrers perpendiculars (carrers 100 i 101), que distribueixen l'espai de forma senzilla i uniforme. El carrer 101 recorre el poblat en paral·lel a la muralla, mentre que el 100, de traçat perpendicular a l'anterior, va des del cantó del riu fins a una bateria de cases paral·lela al sistema defensiu. Altres petites vies de circulació més o menys paral·leles al carrer 101 completaven l'articulació de l'espai i facilitaven l'accés a les diferents illes de cases: el carrer 103, que permetia arribar al carrer 100 des de l'exterior, fent una mena de colze, i el 104, que connecta el carrer 100 amb un gran edifici, del qual parlarem més endavant, a través d'una petita placeta. A l'àrea nord-est del poblat, l'ampli espai obert entre la muralla i la bateria de cases més septentrional podria haver estat una plaça o espai públic. Finalment, seguint en part el límit exterior del poblat pel costat est, i amb traçat paral·lel al carrer 100, sembla que discorria una altra via (carrer 102), que connectava l'entrada al poblat amb els carrers 101 i 103.

L'àrea ocupada per les construccions d'hàbitat es pot dividir en dues zones: un barri situat al sud-est del carrer 100, amb edificis de dimensions regulars i reduïdes, i un barri situat al nord i a l'oest del carrer 100, delimitat per aquest carrer i pel 101, amb construccions en general més grans, de dimensions i orientacions diverses.

Les tècniques de construcció

Totes les construccions del poblat, tant les estructures defensives com les cases, es van bastir a base de pedres de forma irregular, lleugerament retocades i lligades amb fang.

un assentament dels ibers de l'Ebre

En el cas de la muralla i la torre, s'utilitzaven blocs de pedra més grans que els que s'empraven per a les parets de les cases (el costat llarg dels més grans fa més d'un metre). Les parets de moltes cases es conserven amb una alçària superior a 1 metre. En el cas de la muralla i la torre, l'alçària visible arriba fins als 4 metres. A més, la torre conserva, pel costat interior, les cavitats corresponents a un embigat que devia sostenir un pis superior, per la qual cosa cal suposar que, com a mínim, feia 7 metres.

Vista de la muralla des de l'exterior del poblat, després de la campanya de l'any 2010.

Aquestes importants alçàries conservades en els murs de pedra fan pensar que es devien construir totalment amb aquest material. No obstant això, a vegades, les parets es feien amb un sòcol de pedra sobre el qual es construïa una elevació de toves (maons fets amb fang i posats en obra sense coure, un cop secs).

És el cas del mur de compartimentació interna de la torre, a banda i banda del qual es va poder identificar l'enderroc de toves caigudes. En tot cas, els murs eren coberts d'un arrebossat de fang, tant per l'exterior com per l'interior.

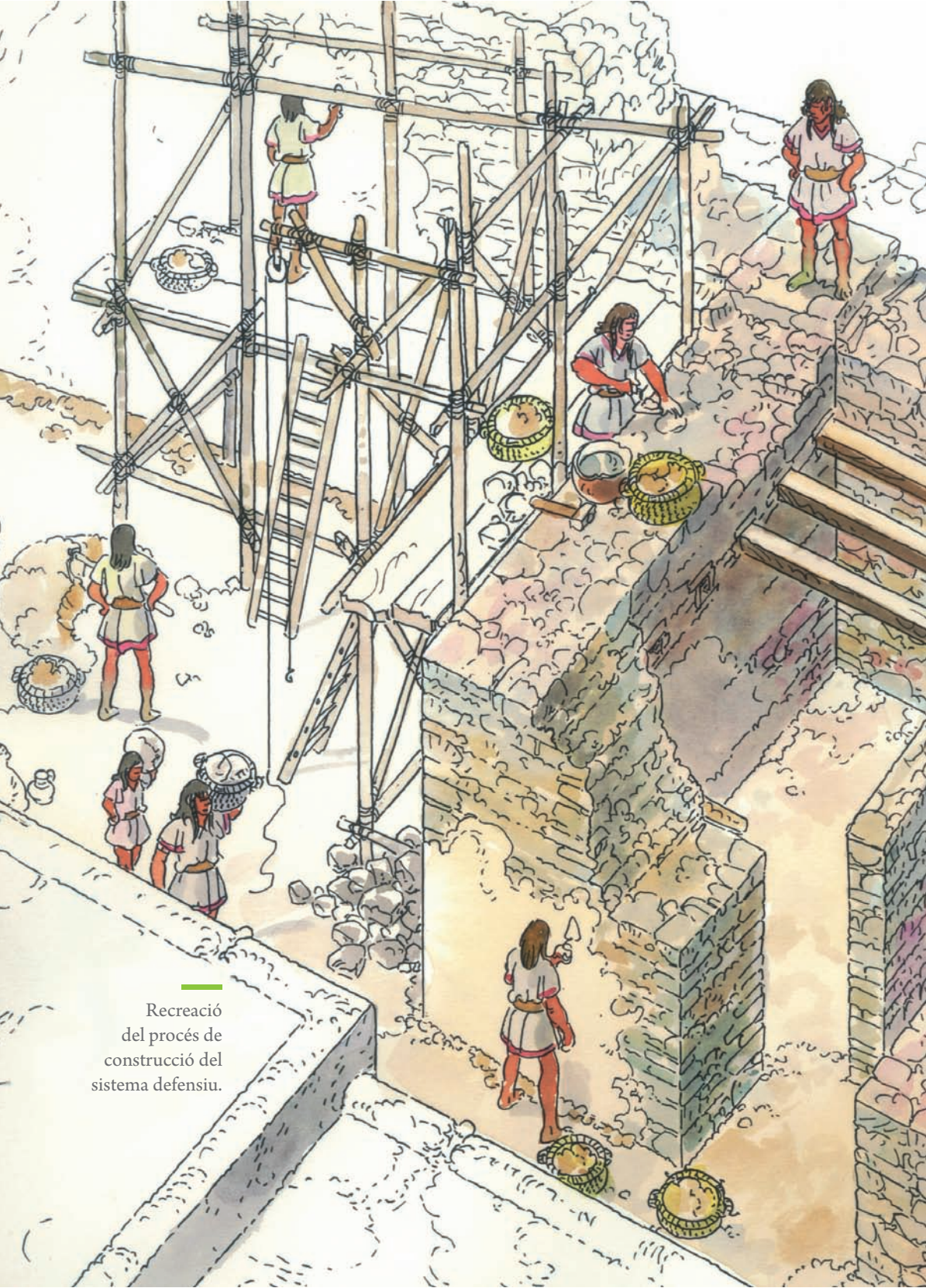
Vista de la torre des de l'interior.

un assentament dels ibers de l'Ebre

Les cobertes estaven formades per un embigat de fusta recobert de branques, sobre el qual es disposava una capa de fang que les impermeabilitzava. Durant les excavacions s'han recollit alguns fragments de fang amb empremtes de canyes i branques, provinents d'aquesta darrera capa.

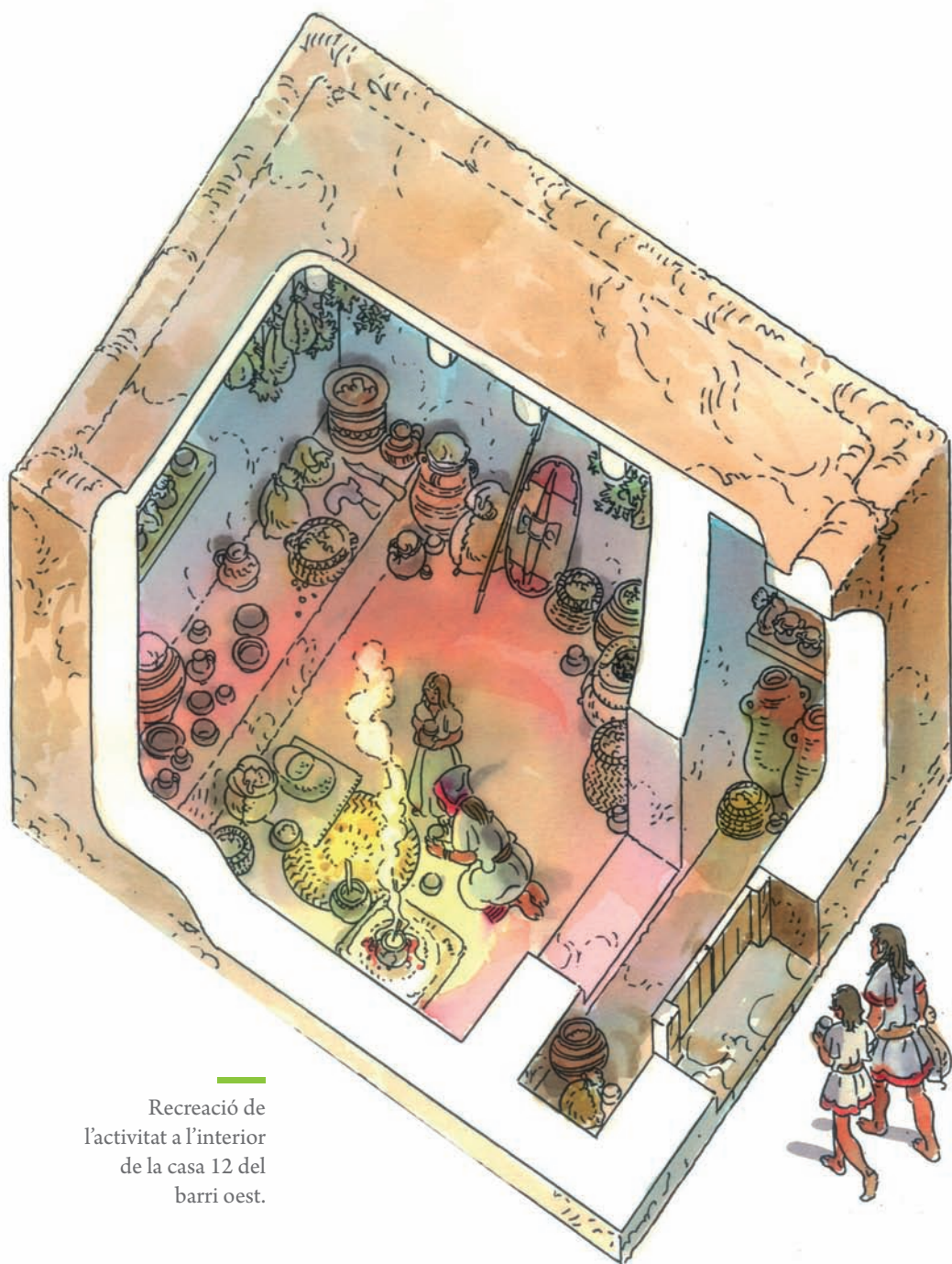

Enderroc de toves del mur de compartimentació de la torre.

Recreació
del procés de
construcció del
sistema defensiu.

Recreació de
l'activitat a l'interior
de la casa 12 del
barri oest.

la casa i la vida quotidiana

El barri sud-est

Les cases del Castellot de la Roca Roja eren de dimensions reduïdes i distribució senzilla. Al barri sud-est hi ha un total de deu recintes de planta rectangular allargada i superfícies útils (és a dir, sense comptar els murs) al voltant dels 10 m². Destaquen tres petites estances disposades en filera (sectors 3, 4 i 5 d'aquest barri sud-est), de 6 m² de superfície cadascuna; malauradament, havien estat excavades d'antic i no tenim informació per interpretar-ne la funció. Per les seves reduïdes dimensions, creiem que no devien ser cases sinó més aviat rebosts.

L'any 2010 hem pogut excavar tres cases més d'aquest barri, amb superfícies entre 7 m² i 19 m²: en cap hi havia llar de foc, banquetes, molins o altres elements propis dels espais domèstics; només s'hi ha documentat els paviments, fets d'una capa de terra compactada. Per tant, en aquest cas, creiem que també es tractava d'espais de magatzem.

El barri nord-oest

El barri nord-oest està format per habitatges lleugerament més grans, entorn dels 20 m². Són de planta allargada i n'hi ha que estan compartimentats en dues estances comunicades per una porta. En aquest barri, la casa número 9 posseïa, a l'altura del paviment, una base de pedra que devia sostenir una columna de fusta.

En general, la distribució a l'interior d'aquestes habitacions és molt simple, i s'hi documenten algunes estructures que informen sobre les activitats que s'hi realitzaven i que permeten interpretar-les com a cases. En primer lloc, com a mínim una de les estances de la casa tenia llar de foc, consistent en una placa d'argila de forma ovalada, instal·lada a nivell del paviment (de terra compactada, com en les habitacions del barri sud-est) i amb traces de combustió. Altres habitacions tenien una banqueteta feta de pedra lligada amb fang, adossada a la paret del fons, que devia servir per recolzar-hi objectes diversos però també per reposar-hi. D'altra banda, l'habitació número 12 contenia una banqueteta quadrada feta de fang així com una recambra construïda de pedra, que tal vegada feia la funció d'armari o prestatgeria.

Vista de les cases 1 i 2 del barri nord-est, fetes amb murs de pedra i amb banqueteta de pedra al fons.

la casa i la vida quotidiana

Suport de pedra per a una columna de fusta al sector 9 del barri oest.
Al costat, dos molins de vaivé.

Un edifici destacat?

Una possible excepció és l'edifici número 6 d'aquest barri nord-oest, amb planta trapezoïdal, superfície útil entorn de 30 m^2 i unes parets molt gruixudes, tal vegada per suportar un pis superior. Aquest edifici no ha estat encara objecte d'excavacions amb metodologia científica, i per tant no disposem d'informació sobre el seu funcionament, però les característiques que presenta fan pensar en un edifici important, potser la residència d'un personatge destacat dins la comunitat. A més, està precedit d'una mena de placeta (el sector 5), a la qual s'arriba des d'un carrer transversal (el carrer 104), que sembla destinat exclusivament a comunicar aquest edifici amb el carrer 100.

Recreació dels
guerrers ibèrics sobre
el pas de ronda de la
muralla.

i la guerra en l'antiguitat

Una de les preguntes que hom es fa quan visita el poblat és com s'explica la desproporció entre l'enorme esforç realitzat per construir una muralla constituïda per 1.400 tones de pedres, pel cap baix, moltes de les quals de dimensions megalítiques, i les poques cases que hi ha, és a dir: per què es va aixecar aquesta enorme fortificació per a una població que no devia superar el mig centenar de persones? Creiem que el motiu que ho explica és el fet de considerar el Castellot de la Roca Roja com un hàbitat fortificat, probablement seu d'un cabdill o d'unes elits socials que feien ostentació de les seves armes i que n'exercien el control mitjançant l'ús.

La torre del Castellot presenta una peculiaritat: no és exempta, és a dir, no es projecta cap a l'exterior, com seria més adequat, ja que d'aquesta manera és més fàcil batre l'enemic des de diversos angles. En canvi, sí que té un tret típic de les torres que protegeixen les entrades: obliga els hipotètics assaltants a exposar contínuament el seu costat dret, el més desprotegit, ja que normalment es portava l'escut al braç esquerre i l'espasa o la llança a la mà dreta.

D'altra banda, cal dir que moltes torres, muralles o fossats dels assentaments ibèrics de l'Ebre, i també de Catalunya, van ser construïts entorn del segle v aC. Evidentment, cal no pensar que els pobles ibers d'aquell període estaven en un estat de guerra permanent, però, sens dubte, sí que cal suposar que aquests sistemes defensius, com el del Castellot de la Roca Roja, responien a una intenció de controlar el territori i també de defensar la població i els béns de les incursions de les poblacions veïnes.

De fet, els textos dels escriptors romans posteriors ens descriuen com les tribus iberes s'atacaven ocasionalment per dedicar-se al robatori de ramats i de menjar emmagatzemat, o directament a l'espoli dels assentaments. Per això les fortificacions d'aquesta època estan estretament lligades a la manera de fer la guerra dels ibers, els atacs per sorpresa mitjançant la rapidesa i un armament lleuger. De manera que una torre com la del Castellot de la Roca Roja, situada al punt més elevat del jaciment i al costat d'una porta estreta, feia les funcions de punt de guaita i de comunicació, per controlar les possibles incursions enemigues i per avisar la població perquè cerqués refugi, i finalment d'element de protecció en cas d'atac.

Ara bé, per la situació de l'assentament i per la disposició del seu sistema defensiu, sembla que la intenció no era amagar-se, sinó més aviat el contrari: sembla objecte d'una escenografia. Així, el fet de situar-se sobre un turó amb una lleugera inclinació, amb la muralla i la torre al punt més alt, i la zona d'hàbitat exposada a la vista de la principal via de comunicacions, el riu Ebre, proporciona una imatge de poder i de prestigi que probablement dissuadia els enemics d'atacar.

En canvi, no hi ha dubte que el Castellot de la Roca Roja no fou cap mena d'obstacle per a l'exèrcit cartaginès o per a les legions romanes durant els segles III i II aC, ja que no podia resistir un setge, però en tot cas va ser construït amb anterioritat i en funció d'un altre tipus de guerra.

Vista del sistema defensiu del Castellot de la Roca Roja des de l'est.

Recreació del
funcionament
d'un teler ibèric.

L'agricultura i la ramaderia

Malauradament, sabem ben poca cosa de l'activitat econòmica dels pobladors del Castellot de la Roca Roja, ja que, com hem comentat, els nivells d'ocupació que en teoria ens haurien proporcionat més informació van ser destruïts durant el segle passat per una excavació incontrolada. En qualsevol cas, és evident que l'economia de les societats protohistòriques es basava en l'agricultura i la ramaderia, tot i que, sens dubte, es desenvolupaven altres activitats complementàries, més o menys importants, com la producció de teixits, la terrisseria, la metal·lúrgia, l'explotació dels recursos forestals, la caça o la pesca.

Així, les terres fàcilment irrigables, gràcies a la proximitat de l'Ebre, devien ser conreades intensament, tal com es continua fent avui en dia. Però encara som molt lluny de conèixer les activitats concretes realitzades en aquests camps, la seva productivitat o el règim de propietat de la terra.

Fins ara no ha estat possible identificar restes de llavors que ens indiquin quins eren els principals cultius. Ara bé, hi ha determinades restes materials que ens poden ajudar a precisar la base econòmica dels habitants del Castellot de la Roca Roja. En primer lloc, és habitual trobar, dins de les cases o reaprofitats per fer parets en murs posteriors, molins de vaivé fets amb pedra granítica. La seva forma allargada i un moviment oscil·latori continu faciliten la mòlta del gra i altres aliments, gràcies a les característiques abrasives del granit.

Es tracta d'un material petri que no es troba a les rodalies, sinó que probablement procedeix de la zona de la conca del riu de Siurana, als voltants de Falset. Evidentment, aquests molins s'utilitzaven per aconseguir farines per alimentar una economia domèstica, en cap cas per a una producció excedentària destinada a l'exportació. En relació amb aquesta baixa producció, cal recordar que en el curs inferior de l'Ebre no es coneix l'ús de sitges excavades en el terreny destinades a emmagatzemar grans quantitats d'excedents agrícoles, com, en canvi, sí que succeeix en altres zones durant la mateixa època, com a l'Empordà o al Penedès.

Aquest fet potser es relaciona amb una altra característica pròpia del territori dels ibers de l'Ebre; ens referim a l'ús predominant de grans tenalles de transport, amb el fons pla i la vora molt ampla, mentre que les àmfores, de vora més petita i pivot apuntat, són molt menys nombroses.

Cal pensar que les àmfores són més apropiades per al transport per via marítima, en què els envasos amb la base apuntada permeten augmentar la capacitat de càrrega en vaixells de gran calat, mentre que les tenalles de base plana són més adequades per al transport per via fluvial, en què les embarcacions tenen un calat inferior per poder navegar pel riu.

Quant a la ramaderia, les poques restes conservades d'ossos d'animals ens indiquen que l'aportació càrnica principal provenia d'ovelles o cabres, cosa que coincideix amb l'entorn natural del jaciment, muntanyós i amb una vegetació idònia per a aquests herbívors.

Grans tenalles d'emmagatzematge del Castellet de Banyoles (Tivissa), 25 km riu amunt. Peces com aquestes són habituals al Castellet de la Roca Roja (Museu d'Arqueologia de Catalunya).

Els intercanvis comercials

L'arribada de productes importats al curs inferior de l'Ebre i, en particular, al Castellet de la Roca Roja, es pot dividir en dues etapes ben diferenciades.

La primera etapa es va produir a l'inici de l'edat del ferro, entorn de l'any 700 aC, quan va arribar una gran quantitat d'àmfores fenícies carregades de vi, remuntant el riu Ebre. Per exemple, a menys d'1 km al nord de l'assentament, se situa l'establiment comercial indígena d'Aldovesta, on s'emmagatzemaven un centenar d'aquestes àmfores per redistribuir-les al llarg del riu. Probablement, els fragments d'àmfores fenícies trobats al Castellet de la Roca Roja, quan encara no se n'havia construït l'assentament ni la fortificació, corresponen a aquest comerç.

Com a bescanvi, els pobladors de l'Ebre oferien principalment metall, un material que els fenicis cercaven per tota la costa de la Mediterrània occidental.

Una segona etapa s'inicia a partir del segle VI aC, quan finalitza l'arribada massiva de productes fenicis, que ara són substituïts per àmfores i vaixel·la de "luxe" grega, uns productes que probablement arriben de la colònia focea d'Empúries, però en quantitats molt inferiors. Aquestes copes, plats o gerres de vernís negre, la majoria produïts a la zona de l'Àtica (Grècia), són relativament habituals en els assentaments de la costa catalana, però, en canvi, a l'Ebre són testimonials, i això mateix passa amb les àmfores. Així, aquestes ceràmiques són presents al Castellot de la Roca Roja en els nivells dels segles VI-IV aC, i sovint són aquests materials els que han permès datar aquests estrats arqueològics, però la seva presència és mínima. Amb l'arribada dels romans curiosament aquesta situació es mantindrà, ja que, tant les àmfores com la vaixel·la que les acompanya, ara procedents de la península Itàlica, també són menys abundants al curs inferior de l'Ebre que a la costa.

Les activitats artesanals

Una de les activitats artesanals més ben documentades a l'assentament és la fabricació de teixits. Per exemple, dins de la torre van aparèixer restes de *pondera*, peces prismàtiques fetes de fang cuit que s'utilitzaven com a contrapès per tensar els fils dels telers manuals. Igualment, a la casa 12 del barri nord-oest també es va recuperar un conjunt de trenta d'aquests *pondera* pràcticament intactes, dins d'una petita recambra, cosa que ens fa pensar que en aquest indret hi havia un teler.

Conjunt de pesos de teler fets de fang, gairebé intactes, trobats entremig dels enderrocs de la casa 12.

Altres activitats són més difícils de documentar, no només per la reocupació continuada de les cases durant segles i la desaparició dels nivells d'ús més recents, sinó perquè a vegades eren treballs que es realitzaven fora de l'assentament, pel perill d'incendi que comportaven, per la pudor que produïen o senzillament per falta d'espai. Així, les activitats metal·lúrgiques, les adoberies o els forns ceràmics probablement cal cercar-los a les rodalies de l'assentament.

Pel que fa a la producció ceràmica, cal ressaltar la ràpida adopció del torn que dugueren a terme els habitants del Castellot de la Roca Roja.

Així, durant el segle VII aC tota la ceràmica es fabricava a mà, mentre que a finals del segle VI i principis del segle V aC el 85 % de la ceràmica ja es fabricava amb el torn, i només el 15 % es feia a mà. A més, aquesta ceràmica ibèrica antiga presenta una tècnica de fabricació acurada, amb bona cocció i motius decoratius geomètrics pintats amb tons vermellosos.

Urna de tancament hermètic feta a torn i pintada amb motius geomètrics, procedent de les excavacions del 1974 (Museu d'Arqueologia de Catalunya).

El Castellot de la Roca Roja està integrat per una trentena d'espais, les superfícies de les quals se situen entre els 6 i els 25 m², si bé moltes no superen els 10 m². Com ja hem comentat, sembla que el barri nord-oest podia haver estat destinat principalment a cases i el barri sud-est, a espais de magatzem. El nombre total de cases pròpiament dites devia situar-se entre 12 i 15, de manera que, si comptem que cada una podia ser habitada per un màxim de 4 o 5 persones, es pot estimar una població mitjana de l'assentament entre 50 i 60 persones.

Normalment, en els assentaments ibèrics es distingeixen cases de diferents tipus i dimensions, com a reflex dels diferents grups socials que hi vivien. En el cas del Castellot, les diferències entre les cases són poc marcades, tant pel que fa a les dimensions com als materials amb què havien estat construïdes o als elements de l'interior. Hem de pensar, doncs, que les persones que hi habitaven pertanyien a una categoria social similar, amb la sola excepció possible de l'edifici 6 del barri nord-oest.

D'altra banda, si tenim en compte l'espai que ocupa el sistema defensiu, veiem un fort contrast amb les reduïdes dimensions de les cases. El conjunt de muralla, torre i bastió, així com l'espai entre la muralla i el carrer 101 (que devia estar relacionat amb la defensa), ocupa una superfície de gairebé 200 m², cosa que representa una mica més de la cinquena part de la superfície del poblat (de poc més de 900 m²). A més, la torre, amb uns 25 m² de superfície útil, gaudeix de més espai aprofitable que la major part de les cases, i això sense comptar la superfície del pis superior.

Vista de la torre i de la muralla des del sud.

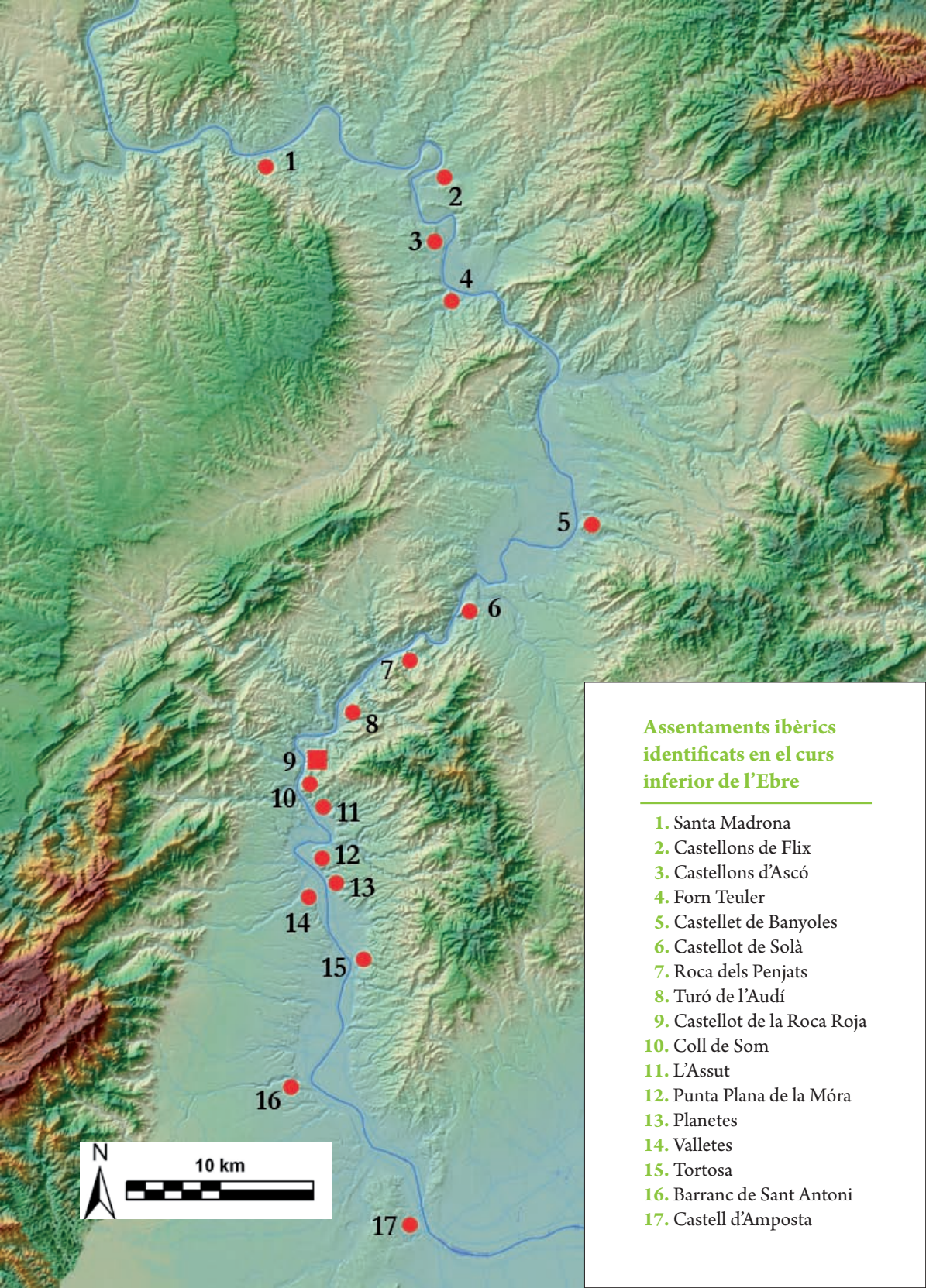
La importància donada per habitants i constructors del Castellot al seu sistema defensiu junt amb la uniformitat i senzillesa de les cases ens fan pensar que aquest indret podia ser un punt de defensa del territori, ocupat per guerrers.

En les excavacions realitzades no s'han trobat restes d'armament que permetin confirmar aquesta interpretació, però sabem que la guerra i la defensa eren un element important en la societat ibèrica i que els guerrers eren personatges destacats.

La troballa d'armes no és freqüent en poblats, ja que, com que eren elements valuosos, es reaprofitaven sovint. En canvi, quan un guerrer moria, les seves restes, un cop incinerades, eren dipositades en una urna i enterrades amb una part del seu armament. No sabem on era la necròpolis del Castellot, el lloc on s'haurien enterrat els seus habitants, però coneixem aquesta pràctica en altres cementiris ibèrics de les terres de l'Ebre.

Urna i restes d'armament de ferro de la tomba 43 de la necròpolis de Mianes (Santa Bàrbara) (Museu Comarcal del Montsià).

Assentaments ibèrics identificats en el curs inferior de l'Ebre

1. Santa Madrona
2. Castellons de Flix
3. Castellons d'Ascó
4. Forn Teuler
5. Castellet de Banyoles
6. Castellet de Solà
7. Roca dels Penjats
8. Turó de l'Audí
9. Castellet de la Roca Roja
10. Coll de Som
11. L'Assut
12. Punta Plana de la Móra
13. Planetes
14. Valletes
15. Tortosa
16. Barranc de Sant Antoni
17. Castell d'Amposta

El Castellot de la Roca Roja

i els seus veïns

L'assentament fortificat del Castellot de la Roca Roja no és un cas aïllat, ja que s'ha identificat tota una xarxa d'assentaments de característiques similars en el curs inferior de l'Ebre, separats per una distància de 2 o 3 km. Els més propers són els jaciments situats riu avall, com el Coll de Som, l'Assut o les Planetes (Tivenys), però n'hi ha molts altres, com el Forn Teuler (Ascó) o els Castelletes (Mequinensa).

Tots responen a les característiques descrites per al Castellot de la Roca Roja: ocupen les extremitats de les terrasses fluvials o de petits turons a tocar de l'Ebre, amb una superfície molt reduïda i un urbanisme atapeït que donava cabuda a poblacions molt petites, de menys d'un centenar de persones.

El sistema defensiu consta de muralla, de torres i, a vegades, de fossat, i es col·loca en el punt d'unió amb la resta de les terrasses fluvials, on se situa l'accés, protegit per una torre arrodonida o quadrangular, mentre que la resta queda protegit per vessants abruptes. Les muralles habitualment són de barrera i amb un aparell irregular amb la part vista regularitzada, mentre que el farciment el forma un conjunt de terra i pedres sense treballar. L'espessor i la longitud d'aquestes defenses són variables, segons l'istme que han de tancar, i normalment l'urbanisme queda supeditat a aquesta barrera. Molt sovint sembla que els carrers o vies principals segueixen els eixos marcats per la forma del turó i la mateixa muralla, com és el cas de l'Assut i del Castellot de la Roca Roja.

Malgrat les seves característiques, i pel que sabem fins ara, aquests jaciments no són punts de control del territori o de guaita, sinó que sembla que durant els segles VI-IV aC una part significativa de la població vivia en aquests petits hàbitats fortificats.

Vista aèria del poblat ibèric de l'Assut (Tivenys), situat 3 km riu avall del Castellot de la Roca Roja. La seva situació, la topografia i l'urbanisme són molt similars (GRESEPIA-URV).

El mètode arqueològic

L'arqueologia estudia el passat a partir de diferents restes que van deixar els grups humans d'altres èpoques. Aquestes restes poden ser des d'edificis o d'objectes de diferents tipus, funcions i materials (recipients de ceràmica, molins per moldre gra, ganivets i altres eines, objectes d'ornament personal, fusaioles i pesos de teler, etc.), però també restes biològiques, com ara els ossos dels animals consumits, les llavors de les plantes que es conreaven i es consumien, etc.

En la major part dels casos, aquestes restes s'obtenen a partir de l'excavació arqueològica. L'excavació segueix el mètode estratigràfic, que consisteix a retirar les diferents capes de terra de manera ordenada i separada, distingint els estrats a partir de diferències de color, textura o duresa de la terra. Això ens permet separar, per exemple, els nivells de paviment dels estrats de destrucció o abandó i, d'aquesta manera, excavar per separat cada fase d'ocupació d'un edifici.

Tots els objectes i restes que es documenten queden registrats en el seu estrat corresponent, de manera que podem saber, dins de tot el conjunt de restes recuperades, quines pertanyien a una mateixa època. Entre els objectes arqueològics, alguns tipus de ceràmica ens donen informació sobre la cronologia de cada ocupació, ja que varien molt sovint en el temps i són molt característics d'una època determinada, de manera que permeten atribuir una data a tot allò que els acompanya.

L'equip
d'excavació
durant la
campanya del
1999, dins de la
casa 2 del barri
nord-est.

Les primeres excavacions al Castellot de la Roca Roja, realitzades per aficionats, no es van fer seguint aquesta metodologia, la qual cosa ha suposat una pèrdua important d'informació. Encara que ara recuperéssim els materials que es van trobar en aquelles intervencions, com que no es va seguir el mètode estratigràfic, ens faltaria informació per poder relacionar uns objectes amb altres i, en el cas de restes com pesos de teler, molins o algunes ceràmiques que no varien gaire al llarg del temps, no podríem saber a quina de les fases del poblat pertanyen.

El mètode arqueològic

Finalitzada l'excavació, una fase molt important de la feina dels arqueòlegs és l'estudi de totes les restes recuperades durant els treballs de camp, així com la comparació amb la informació recuperada d'altres jaciments de la mateixa època. A partir d'aquí intenten reconstruir la història del lloc i la forma de vida dels seus habitants, i, al mateix temps, entendre les societats del passat de forma global.

Treballs d'excavació i registre al Castellot de la Roca Roja en la campanya de l'any 2010.

El Castellot de la Roca Roja:

una aposta patrimonial

El jaciment del Castellot de la Roca Roja és especialment adequat per museïtzar i visitar: les seves restes constructives es conserven molt bé i són molt visibles, el fet de tenir unes dimensions reduïdes el fan fàcilment abastable, en coneixem la superfície completa i és fàcil d'explicar com funcionava i com s'hi vivia. Des de l'inici de les excavacions arqueològiques l'any 1998, la consolidació i protecció del jaciment s'han considerat prioritàries, ja que, si bé molts dels murs s'havien conservat amb bona alçària, l'acció de l'erosió i de les arrels havia anat afectant algunes construccions de manera considerable.

Per tant, entre l'any 1998 i el 2002, paral·lelament als treballs d'excavació, es van dur a terme les primeres intervencions de consolidació, que van consistir bàsicament en la restitució de les parts caigudes d'alguns murs així com en l'anivellament de les parets fins a la màxima alçària conservada.

Treballs de
consolidació
de la muralla
el 1999.

El 2008, després d'uns quants anys sense realitzar-hi treballs, es va dur a terme una nova campanya de neteja i consolidació d'estructures, finançada pel Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.

Per al conjunt d'aquests treballs s'ha emprat la mateixa tècnica que s'utilitzava en època ibèrica. Així, les parts afegides han estat construïdes amb pedres de mida mitjana sense treballar (procedents dels mateixos nivells d'enderroc del jaciment), falcades amb d'altres de més petites, col·locades en sec o bé unides amb ajuda de morter de calç. En tots els casos, s'ha disposat una cinta de morter de calç colorejat amb un pigment, que separa la part reconstruïda de la part original.

Finalment, l'any 2009 es va dur a terme una intervenció museogràfica, finançada pel Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, el resultat de la qual és el que actualment veiem. Els treballs d'excavació futurs permetran completar aquesta informació i, esperem, afegir nous temes per explicar.

Detall dels elements interactius instal·lats a la tardor del 2009.

- BELARTE, M. C.; NOGUERA, J.; SANMARTÍ, J. 1999: “El Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)”, *I Jornades d'Arqueologia de les comarques de Tarragona*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Tortosa (Tarragona), 175-203.
- BELARTE, M. C.; NOGUERA, J.; SANMARTÍ, J. 2002: “El poblat de Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre). Un patró d'hàbitat ibèric en el curs inferior de l'Ebre”, *I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació. Tivissa 2001*, Ilercavònia, 3, 89-110.
- IZQUIERDO, P.; GIMENO, T. 1990: “Les fortificacions ibèriques dels segles v-III aC a les comarques del Baix Ebre”, *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (Segles IV-III aC). Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (Manresa, 1990)*. Manresa, 227-232.
- NOGUERA, J. 2002: *Ibers a l'Ebre*. X Premi d'Assaig Artur Bladé Desumvila. Col·lecció Daliner, núm. 3. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.
- SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 2005: *Els ibers del nord*. Ed. Dalmau, Barcelona.